

Др СЛОБОДАН Ж. МАРКОВИЋ

ПОЕТСКА ВИЂЕЊА РАДОВАНА ЗОГОВИЋА У ПЕРИОДУ ИЗМЕЂУ ДВА СВЕТСКА РАТА

У наслову овога рада намерно је употребљен недовољно дефинисан термин-синтагма "поетска виђења". Први део термина - "поетско" је у непосредном значењу "песничко", то јест оно што одступа од стварносног, што је својствено песницима, што је маштовито. Други део синтагме - "виђење" већ се може слободније и шире тумачити: као непосредно уочавање представе, као визија или привиђење, и, најзад, као сусрет. Таквом нијансираношћу значења омогућује се да се једна књижевна представа сложеног ствараоца какав је био Радован Зоговић сагледа у комплексности своје појаве; она је настајала у стиховима, у прози и књижевној критици, у прилозима и написима о друштвеном, културном и књижевном животу. Суштинско значење овога термина-синтагме произлази колико из "песничке визије" Радована Зоговића - из његове поезије и прозе - толико и из његовог целокупног књижевног, културног и друштвеног стварања.

Уводна напомена је била нужна да би се назначио и обухватио стваралачки простор који је писац својим делом испуњавао и да би се унапред упозорило на нужност да се у сржну компоненту његове представе и књижевног рада и доприноса укључе и они чиниоци који произлазе из његовог дела и чине његову условљеност, духовно окружење и песнички резултат. Ипак, предност се даје овом последњем - уметничком вредносном виду, које изражава и носи трајност и значај песничког доприноса Радована Зоговића у књижевности између два светска рата.

У досадашњем изучавању међуратног стваралаштва Радована Зоговића више се обраћала пажња његовом присуству у књижевним

појавама и токовима као актера и сведока.¹ Претежно је сврстан у групу социјалних писаца "који су по својим књижевним ставовима и стремљењима сачињавали широк круг, али су у основи били прогресивно оријентисани."² Они су расправљали о најактуелнијим књижевним проблемима времена, настојали да утичу на токове савремене уметности и своја литерарна остварења тематски и изражајно укључивали у прогресивни друштвени покрет као активнога чиниоца.

Друштвени вид књижевног стваралаштва присутан је од настанка ове уметничке области, али се као изразитији ток назначује у теоријским и књижевноисторијским написима који осветљавају период између два светска рата. Он се као литерарни ток уочљивије јавио непосредно после Првог светског рата, достигао своје уобличење у покрет између 1928. и 1934. године и наставио даље да интензивно траје, тражећи себе у унутрашњим сукобима актера, до краја четврте деценије двадесетог века, односно до почетка Другог светског рата. Радован Зоговић се стваралачки укључио у овај вид књижевности који се одликовао друштвеном ангажованошћу, спајајући сопствени књижевни рад са својим деловањем у међуратном револуционарном радничком покрету. Како се гледало на појаву, особеност и допринос Радована Зоговића у овом периоду карактеристично говори енциклопедијска одредница објављена 1971. године (аутор Василије Калезић):

"Зоговић је рано почео да пише песме у којима се осјећала социјална тенденција, а касније, средином тридесетих година, са преласком у Београд (гимназију је учио у Иванграду, Пећи и Тетову, дипломирао је на Филозофском факултету у Скопљу - СЖМ), његова је лирика пуна пркоса, побуне и позива на револуционарне промјене - сва окренута свјесном отпору према постојећој стварности. Осјетљив на неправду, насиље и свако вријеђање човјекова достојанства, Зоговић је од поезије током времена изградио сензибилни лирски дневник, често грк и отрован, испуњен чежњом за даљинама, удубљен у историјске коријене борбе, надахнут слободарском патетиком и тихом носталгијом за пролазношћу. У полемици и критици искључив... Његове приповијетке обилују разноврсном животном грађом, истанчаним психолошким запажањима и ритмички складном реченицом."³ У овом

¹ Слободан Марковић - *Јован Појовић*, Нови Сад, 1968.

- Слободан Марковић - *Књижевни покрети и шокови између два светска рата*, Београд, 1970.

- Станко Ласић - *Сукоб на књижевној левници*, Загреб, 1970.

- Василије Калезић - *Покрети социјалне лијераиуре*, Београд, 1975.

- Владо Мађаревић - *Књижевност и револуција*, Загреб, 1974.

- Василије Калезић - *Полемика о социјалној лијераиури*, Београд, 1977

² Слободан Марковић - *Јован Појовић*, Нови Сад 1968, с. 53.

³ *Енциклопедија Југославије*, Загреб, 1971, том 8, с. 621.

подужем наводу уобличени су и садржани односи претежно према Зоговићевом међуратном књижевном делу које је сагледавано и осветљавано или са наглашеном позитивношћу или са потпуним негирањем (Крлежа). Поларизација ставова и оцена савременика до супротности произлазила је из односа према идејама и њиховој активистичкој конкретизацији у поезији, прози и критикама Радована Зоговића, које је он укључивао у контекст друштвеног деловања. Разлика у ставовима савременика - актера и сведока - према међуратним књижевним појавама проистацала је из њиховог свеукупног гледања на животна збивања, из схватања која су због жара и динамизма у ангажованости водила до судара, перманентних али трајних сукоба и неслагања, а лична загрејаност у томе најчешће је праћена искључивошћу. Виолентна људска и песничка природа Радована Зоговића, због које је и сам често био искључив, умногоме је подстицала и доприносила и искључивом односу према њему и његовом делу.

Основу свога поетског виђења у међуратној књижевности Радован Зоговић је почео да ствара и исказује стиховима, прози и критичким и есејистичким написима врло млад - у песмама 1926. године⁴ а у критикама 1928. године^{4а}. Његови рани стихови указују на стваралачку окренутост аутора традицији и историји, с једне стране, а са друге - љубавним мотивима, као интересовању и полазиштима за његову лирику. Публикације у којима се јавља Радован Зоговић - *Наша искра* и *Венац* - имале су широк и разноводан круг претежно младих сарадника, чија се стваралачка усмереност, и лична и заједничка, није изразитије назирала. Историјска, фолклорна и лирска компонента у првим Зоговићевим књижевним радовима остаће перманентно присутна у његовом литерарном делу и стваралачком лику. Међутим, врло брзо, већ у неколико наредних година, када Радован Зоговић почиње да студира у Скопљу, ове одлике бивају обогаћене новим, које су их по интензитету ауторовог заговарања, тематској присутности и снази емотивне обојености умногоме наткрилиле. То се најочитије испољило у његовим стиховима и критичким освртима у часопису Књижевни круг - *О случају Милоша Црњанског*⁵ и *Драђушин Тадијановић - "Лирика"*⁶. У првом говори о нападима Милоша Црњанског на Издавачко предузеће Нолит, а у другом о томе каква је сврха песничке заокупљености собом и

⁴ Радован Зоговић - *Крунисање Стивана Дечанског*, Венац, 12/1926, бр. 4-5, с. 385.

^{4а} Исто, *Милорад Ивковић - Пламена љубав*, *Наша искра*, 1/1928, бр. 8, стр. 33-35.

⁵ Исто, *О случају г. Милоша Црњанског*, *Књижевни круг*, 1/1932, бр. 8, с. 33-35.

⁶ Исто, *Драђушин Тадијановић - Лирика*, исто, исто, с. 65-67.

чему служи лирска материја, односно литература, која није у додиру са превирањима и неправдама у животу и стварности.

Социјална страна живота наслућује се у Зоговићевим стиховима које је објавио у алманаху *На Јуџу* 1930. године: *Руке и Робијаши*⁷ (*Руке* су, према назнаци, из необјављеног циклуса *Засунчале сјенке*. У овом алманаху налази се и белешка - Поглавље ненаписане аутобиографије Рад. Зоговића). Много касније, 1973. године Радован Зоговић ће у Летопису Матице српске⁸ осветлити у своме сећању ово време и говорити о својим сусретима у Скопљу (као студент) са Кочом Рацином и о почецима интензивнијег интересовања за друштвену улогу књижевности. Такође, о студентима и професорима тога времена и њиховим сусретима са Рацином и Ђорђем Јовановићем (у родном крају његовог оца) говорио је и професор Душан Недељковић.⁹ У стиховима Радована Зоговића у времену 1930-1932. још се није у пуној мери испољила ангажованост поезије и њена улога и укључење у борбу радника за свој живот, радно и друштвено место. Слика коју доноси Зоговићева прича *Крава*¹⁰ има нечег мучног и тешког. У приповеци људи и стока живе у истој просторији, болест и недаће их уништавају - тиме писац драматично наглашава социјалну страну живљења. Из поезије, прозе и критике произлази и конституише се поетско виђење писца, који своју књижевну представу ослања колико на традицију толико и на "савремену стварност". У њој се разазнаје поларизација услова живота и узрочника човекове судбине. У суштини то је сукоб два принципа - добра и зла, лепог и ружног, човечног и нечовечног. Извлачењем тих димензија у књижевну визију писац представљањем догађања ангажује и открива емоцију и мисао, указује на њихова обличја и у људскости - у човештву и нечовештву - као појави исказује своје опредељење, које у написима о књижевности формулише као став. Касније, у годинама после 1933, до краја четврте деценије Радован Зоговић у стиховима, критичким написима и културним деловањем, нарочито у примерима пет песама *Дошљаци - њјесме Али Бинака* 1937, које су објављене у *Нашој стварности*,¹¹ и у истом часопису објављена критика *Симо Пандуровић и социјална књижевност*¹², наставља истицати друштвене чиниоце у поетском виђењу света. Песникова реч се укључује у активно војевање за људску правду и достојанство, које једном слоју - радним људима - угрожава други слој - готовански.

⁷ Исто, *Руке*, На југу, 1930, с. 16, *Робијаши*, исто, с. 26.

⁸ Летопис Матице српске, 1973, бр. 3, с. 255-274.

⁹ Рацинови средби, Титов Велес, 1976, с. 31.

¹⁰ Радован Зоговић - *Ушорак*, *На крунидби*, Стожер, 3/1932, бр. 1, с. 24-26; *Крава*, исто, исто, бр. 10-12, с. 322.

¹¹ Исто, *Дошљаци - њјесме Али Бинака*, *Наша стварност*, 1937, бр. 11-с. 34-38.

¹² Исто, исто, 1937, бр. 7-8, с. 127-130. (*Симо Пандуровић и социјална књижевност*)

Без обзира на место Радована Зоговића у социјалној литератури, о чему је доста писано¹³, кључне одлике његовог поетског виђења света у међуратном времену чине њено друштвено обележје, са изразитим антагонизмом правда-неправда, добро-зло. Један од ових чинилаца - други - у историји је угрожавао човека, у савремености га мучи а у будућности је опасност која прети. Активан човек однос према томе нужно прераста у борбу и природно кореспондира са људским искуством и током свести. То је само нови вид старог мита о супротностима, који човек прихвата и развија.

Однос према миту у време тридесетих и четрдесетих година двадесетог века и његово рефлектовање у књижевности умногоме омогућује да се сагледа и поетско виђење Радована Зоговића у његовој сржи. Конкретизација и праћење књижевних појава између два светска рата омогућују да се виђење овога песника објективизира. У поезији, прози и есејима Радована Зоговића поетско виђење садржи етичност као кључни вид и емотивног и мисаоног односа према појавама. Код писца изразите социјалне оријентације у међуратном времену друштвени захтеви су сматрани битним да би се удовољило уметничким критеријумима и остварила трајна вредност дела. Социјална страна књижевног остварења условљена је етичким ставом аутора, јер је срж лепоте у моралности. По Зоговићевом схватању социјалне литературе "књижевност као специфични вид друштвене свести нужно је подложна судовима етике, јер је њихов израз."¹⁴ Он том ставу није подређивао естетичка мерила, али је сматрао да се он у њих мора укључити као значајни чинилац. Борба за достојанствен животни положај човека а против његове угрожености и угрожености друштвеног слоја коме он припада израз су људскости и чин превасходно моралне природе које дело треба да оваплоти.¹⁵ У антагонизму друштвених сила, који је по трајању и снази митског карактера, песник се определио за ону страну која је угрожена и тиме испољио своју етичност.

У свести социјалних писаца сукоб између радника и послодаваца - између радничке класе и буржоазије - добијао је обресе мита. У колективној свести тај судар нема конкретизовани почетак и крај. Мисао о сукобу је снажна а лепота етичке опредељености за угрожене је несумњиво лепа. У поетском виђењу Радована Зоговића они су постали беспоговорна истина и повод конфронтирања савременика. У књижевним радовима он изражава осећање и убеђење да је са својим једномишљеницима на страни правде а да они који се не слажу чине супротну

¹³ Видети наведене монографије С. Ласића, В. Мађаревића, В. Калезића и С. Марковића.

¹⁴ Слободан Марковић - Јован Појовић, Нови Сад, 1968, с. 232.

¹⁵ Исто, исто, исто.

страну која је не само на погрешном путу већ је и штетна. У критикама он противнике конкретизује, на пример, у ликовима Милоша Црњанског и Драгише Васића. Он води борбу против њих, сматрајући то као пут ка решењу неправди. У противницима те врсте активизма види обмањиваче који, размишљајући о циљу живота, пропагирају пасивност како би сачували своје привилегије и удобности. "Питање о циљу живота је недокучиво, каже Зоговић, а кад је недокучиво, зашто онда да се боримо за тај живот, - маните све борбе и напоре, и дођите у предворје саборне цркве, ту ћете се смирити и ту ће вам бити добро. Јер истину, истину вам кажем, има неко ко је унапред одредио путеве живота и ко се о њима брине... Мислећи тако они хоће (Милош Црњански и Драгиша Васић, СЖМ) да осигурају свој намјештај и своје фотеле, јер проповиједају мисао која треба да одвоји људе и њихову мисао од дјеловања."¹⁶ (*Књижевни ислѣдници и њихови адвокати*).

Настанак мита о друштвеној неравноправности појединих слојева, класа и људи, који је прихватио Радован Зоговић, сеже дубоко у историју. У време између два светска рата стварање мита је подупирала позитивистичка оријентација марксиста и њихова теорија о класној борби. Та историјскостварносна компонента је битна, јер је један од елемената за прихватање мита. Априори се полазило, у складу са Елијадеовим схватањем, да "мит изриче само оно што се стварно догодило, говори о оном што се потпуно очитовало".¹⁷ Аутор Еледзар Мелетински у књизи *Поетика мита* посебно указује на видове утицаја митологије на литерарно стваралаштаво.¹⁸ Прихваћена митологија борбе друштвених супротности добила је, по мишљењу Ролана Барта, могућност за идеолошки говор, а то је нашло израза и у књижевности ако се није поштовала гранична линија између митологије и митоманије.¹⁹ У остварењима Радована Зоговића идеолошки говор се јавља када је његово виђење блиско миту или се поклапа са њим а да нису довољно разграничени принципи људских односа и њихова уметничка конкретизација, трајно од тренутног.

Два примера из збирке *Пламени љолубови* (1937) Радована Зоговића, који се укључују у митологију борбе друштвених супротности, односно људске угрожености, могу да укажу на разлике у успешности поетског остварења песниковог виђења света. У петој песми циклуса *Дошљаци - ијесме Али Бинака* каже се:

¹⁶ Радован Зоговић - *Књижевни ислѣдници и њихови адвокати*, Преглед, Загреб, 1935, 22. јануар (наведено из збирке Радован Зоговић - *На појришћу*, Београд, 1947, с. 17).

¹⁷ М. (Мирцеа) Елиаде - *Мит и збиља*, Загреб, 1970, с. 9.

¹⁸ Елеазар А. Мелетински - *Поетика мита*, 1970, с. 49.

¹⁹ Ролан Барт - *Књижевности, митологија, семиологија*, Бгд, 1979, с. 231-276.

... " Пале су шуме наше
 као покошене ливаде.
 Земљу као крмци ријемо
 тражећи жиле дрвећа...

Изворе наше и потоке окренуше од нас,
 воде су наше пресахле као на пијеску;
 воду за баште и њиве
 за новце купујемо! " ... ²⁰

Песничка слика из ове песме има свој подстицај ка отпору који је дубински и који се поетски укључује у митске оквире. Међутим, у другом примеру, у стиховима *У земљи где је кажњиво писаћи ијесме* тај однос је друкчији. Завршни стихови гласе:

... "У мојим пјесмама скриваним пред пасјим оком рације
 у мојој топлој прегршти, у мојој топлој крви,
 коте се миши - крупни крвави црви...
 А Милош Црњански пјева: побједа нације!"²¹

Последњим стихом је, очито, граница митског прекорачена и политиканство је нашло своје место. Контраст је заступљен и у овој песми, али је запостављен временски чинилац у поетском остварењу мита. Уместо трајности која повезује прошлост и садашњост, песник помињањем само имена Милоша Црњанског - свог познатог савременика - без његове поетске конкретизације, пренагласио је његов значај у савременом животу и неуверљиво га дао као уметничког носиоца супротности.

Мит о класном судару, или о класној борби, Радован Зоговић је прихватио и у свом поетском виђењу успоставио историјску компоненту, која сеже од прошлости до његовог времена. У песниковој визији судар не води катаклизмичном крају друштва и човека. У складу са његовим етичким опредељењем, уз сву суморност живота, на зренику је нада и уверење уметника да ће правда и човечност победити, да ће снага људскости доћи до израза, оплеменити човекову душу и свест и бити кључни чинилац друштвених односа.

Књижевно и друштвено опредељење Радована Зоговића последица је његове окренутости животу, па се мит и митско у његовом поетском бићу својом укорененошћу додирују са најдубљим слојевима

²⁰ Радован Зоговић - *Пламени голубови*, Загреб, 1937, с. 35.

²¹ Исто, исто, с. 8.

личног, националног и људског искуства. Међутим, тај додир и веза у његовим међуратним књижевним остварењима нису чврсти, јер мит о класичној борби није имао развијену симболику и митски ритуал, већ се управо и у Зоговићевом времену и код њега траже облици који се могу уградити у митске симболе и бити ослонац митског ритуала. У свом поетском виђењу Радован Зоговић је оживотворио појам "руке", као вид симбола радника, а појмом "дошљаци" симболично је означавао и оне који су прогањани. Ипак, радници и прогоњени још нису у Зоговићевом поетском виђењу постали симболи мита о потлачености и људској унесрећености - о угроженој али борбеној радничкој класи. У својој визији песник их у појмовном и изражајном погледу води до раскршћа, на коме се као угрожени и прогоњени сударају са неправдом и злом. Њихов отпор је оличење позитивног људског чина, али даље од тога песник их није ни сагледао ни дочарао. Они још нису неприкосновена митска снага у његовом поетском виђењу, мада се у подтексту уметничке представе коју ствара и за коју се залаже назире нада за могуће успешно разрешење тешких околности у којима се нашао радни човек, односно дошљак, као у стиховима песме *Ноћ на Вардару*.

... "И пјесма у тмини. Мути се, згушњава тама.
 То једном обалом иду дошљаци и носе вруће месо на рукама
 И поју: О ми смо дошли са зубљом сунца, срцем и крином
на длану.
 О ми смо прошлост, будућност. Сунцоноше!"²²

Међутим, када говори о активности сунцоноша да би се нада остварила, писац више декларативно заговара њихову борбу и победу но што се оне назире у његовој поетској визији.

²² Исто, исто, с. 9.

Slobodan Ž. Marković

RADOVAN ZOGOVIĆ'S POETIC VISION -
THE PERIOD BETWEEN TWO WORLD WARS

Résumé

The author of this essay introduces us to the very nature of Radovan Zogović's poetic vision between two world wars, which was the period in which his poetry had succeeded in reaching its global form. It is an eternal struggle, always between conflicting principles of justice and injustice, good and evil in the society which were raised by the poet up to the level of a myth. Such a mythic struggle is recognised as an intrinsic element of the overall history of mankind, particularly that of modern era.

It happens rather often that Zogović, from the sphere of myth enters slowly the sphere of the declarative and political, which is, by no means, a characteristic of a new wave of social literature of which Radovan Zogović is a genuine representative.

